

In memoriam Hans Nieuwenhuis (1944-2015)

Op 18 juni jl. overleed in Leiden, na een kort ziekbed, Hans Nieuwenhuis, hoogleraar aan de Universiteit Leiden, lid van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen en oud-redacteur van dit blad. In dit *In Memoriam* proberen we een beeld te schetsen van de carrière van Hans Nieuwenhuis, van zijn rol in het onderwijs, van zijn meest tot de verbeelding sprekende werken en de blijvende invloed daarvan. De rode draad daarbij is de grote bewondering die het werk van Nieuwenhuis reeds gedurende zijn leven oogstte, bewondering die mede werd ingegeven door de hem zo kenmerkende, bijzondere fraaie stijl. Hans was een jurist die het lezen van juridische teksten tot een feest wist te maken; een taalwonder is heengegaan. Wij eindigen met een korte reflectie op zijn rol en positie als – vooralsnog uniek – tweemaal NTBR-redacteur.

Een (universitaire) carrière in drievoud: voor en na de Kazernestraat

Na zijn studie rechtsgeleerdheid in Leiden in 1971 te hebben afgerond – hij was er begonnen met Arabisch – werd Hans Nieuwenhuis wetenschappelijk medewerker aldaar. Onder leiding van de uit Utrecht afkomstige Auke Bloembergen zou Hans in Leiden werken aan een proefschrift over beginselen van contractenrecht. In 1977 werd hij lector in Tilburg, op instigatie van Herman Schoordijk.² Enige jaren later, kort na zijn Leidse promotie in 1979, werd hij te Tilburg benoemd tot hoogleraar, een post die hij aanvaardde met zijn rede *Uit de ban van hier en nu* (Deventer: Kluwer 1980, 112 p.), een titel die op zichzelf al staat als een gedicht. Niet veel later keerde hij terug naar zijn Leidse *alma mater*, alwaar een tweede intreedere volgde onder de welhaast even poëtische titel *Anders en eender* (Deventer: Kluwer 1982, 44 p.). In 1992 vertrok hij vanuit Leiden naar de Kazernestraat te Den Haag om aldaar als raadsheer in de Hoge Raad der Nederlanden beëdigd te worden. Dat bleek, hoe eervol dit hoogste juridische ambt ook is, uiteindelijk toch niet, zoals tevoren wel standaard het geval was, de eindfunctie voor Hans te zijn; Hans was nu eenmaal een docent, een onderzoeker en een schrijver, en hij volgde zijn hart dat in de wetenschap lag.

En dus, tegen alle conventies en tradities in – het is tegenwoordig al bijna normaal, maar toen was dat zeker niet zo – vertrok hij weer, ruim voor zijn pensioen, om opnieuw hoogleraar te worden, ditmaal in Groningen. Zijn stap oogstte, alweer, alom bewondering. Aldaar oreeerde hij in 1997 over *De ramp op het Pikmeer* (Deventer: Kluwer 1997, 22 p.) Maar de Leidse universiteit bleef (aan Hans) trekken, en met zijn woning nog steeds in Oegstgeest, lag een terugkeer eigenlijk ook wel voor de hand. En zo geschiedde, en

dus onderwees en schreef hij daar vanaf 2001 tot aan zijn emeritaat in oktober 2009,³ en evenzeer en onverdroten in de jaren erna, tot kort voor zijn overlijden.

Thuis in Oegstgeest

Al die jaren woonde Hans in Oegstgeest met zijn vrouw Joke en hun twee kinderen. Bij de herdenking op 23 juni wist Joke Nieuwenhuis, zelf ook jurist en jarenlang werkzaam bij de Consumentenbond, een indrukwekkende maar ook vermakelijke blik op het huwelijk met een bekende jurist te geven. Alleen in zijn Groningse periode had Hans Nieuwenhuis daar ook een *pied à terre*, ten huize van de Groningse rechtshistoricus Jan Lokin, die in *RM Themis* een prachtig beeld van Nieuwenhuis en de humaniora schetst.⁴

Onderwijs per fiets

Hans Nieuwenhuis was een briljant docent. Iemand die de collegezaal wist te bespelen met zijn prachtige voorbeelden; hij had de 'gave van het woord'. Voorbeelden gekozen uit het dagelijks leven, maar ook uit de klassieke oudheid, gelardeerd met citaten uit Bijbelverhalen en andere filosofische werken. Zo wist hij steeds een band te leggen tussen het recht en het leven van deze eeuw en dat van tweeduisend jaar geleden. Maar ook de tussengelegen millennia kwamen in zijn verwijzingen naar de literaire klassieken ruimschoots aan bod. Zijn onderwijscapaciteiten waren zodanig dat de Leidse universiteit, waar hij onder andere contractenrecht, onrechtmatige daad en recht & literatuur doceerde, ook na zijn emeritaat geen afscheid van hem kon of wilde nemen. Nog kort voor zijn overlijden stond Hans Nieuwenhuis tussen de studenten en voor de collegebanken. Eigenlijk kende Leiden hiervoor rechtspositioneel geen mogelijkheid, maar het gebeurde gewoon buiten de reguliere kanalen om.

Als het onderwijs eenmaal voorbij was, kwam als nagerecht de gezamenlijke fietstocht met de studenten vanuit Leiden naar Gouda, als onderdeel van zijn keuzevak Recht en Literatuur. Hij noemde het een 'proeve van rechtsvinding te velde'. Bij terugkomst in Oegstgeest dronken de studenten een borrel met Hans en Joke. Fietsen was sowieso een van Hans' favoriete bezigheden.⁵ Een jarenlange traditie die Hans in het leven riep en die ook ver buiten Leiden bekend is geworden, betreft de fietstochten met zijn (ex-)collega's

2 In de feestbundel bij het emeritaat van Hans (zie de volgende voetnoot) schetst Herman Schoordijk hoe het Tilburgse onderwijs hem in de jaren zeventig iets te veel werd en hij vervolgt: 'De faculteit ging op zoek naar een collega proximus. Het oog viel al snel op Hans. Hij was weliswaar nog niet gepromoveerd maar zijn roep als docent in Leiden was hem reeds voorgegaan' (*Ex libris Hans Nieuwenhuis*, Deventer: Kluwer, 2009, p. 53, 54) – zie over de eerste Tilburgse ervaringen de blog van Wim Voermans, <<https://wimvoermans.wordpress.com/>>.

3 Bij die gelegenheid werd hem een Liber Amicorum aangeboden: A.G. Castermans e.a. (red.), *Ex Libris Hans Nieuwenhuis*, Kluwer: Deventer 2009, 678 p.

4 Nog niet gepubliceerd bij de afronding van deze bijdrage op 13 juli 2015. Andere herdenkingen zijn geschreven door Hubert Bocken in *TPR* en door Marc Loth in *AV&S* (beide ter perse).

5 Bekend is zijn motto *ambulando Solvitur*, door rond te gaan komt de oplossing, oftewel al fietsend komt het licht.

en promovendi.⁶ Er waren twee reguliere fietstochten. De 'Sombertocht' vond altijd plaats op 30 december, vanaf station Deventer. Deze tocht werd gemaakt met medewerkers uit Groningen, Leiden en Nijmegen, welke als de 'Sombrosi' betiteld werden. De 'Montertocht' vond altijd plaats aan het begin van de zomer, met medewerkers uit Leiden, de 'Monterissimi' geheten. Die tocht was grensoverschrijdend, niet alleen fysiek (het betrof zo'n 250 km in een weekend, en dat op een stadsfiets), maar ook letterlijk, bijvoorbeeld van Tilburg naar Leuven (en terug). Nog in het weekend voorafgaand aan de herdenking, op 20 en 21 juni 2015, vond de laatst verreden 'Montertocht' plaats.

Scripta manent

Voor de betrokkenen blijft het onderwijs van Hans Nieuwenhuis een onvergetelijke ervaring, maar het betreft – ondanks de vele jaren en vele studenten die Hans opleidde – een beperkt gezelschap en de herinnering zal op een gegeven moment vervagen. Voor zijn vele publicaties geldt evenwel: *scripta manent*. Daarom willen wij in deze bijdrage kort aandacht besteden aan drie van zijn, wat ons betreft, belangrijkste wetenschappelijke publicaties (wij realiseren ons uiteraard hoe arbitrair deze keuze is).⁷

Ten eerste is daar zijn, bij Bloembergen geschreven, op 21 februari 1979 verdedigde proefschrift, *Drie beginselen van contractenrecht*, (Deventer: Kluwer 1979) waarmee Hans meteen zijn naam vestigde als één van de belangrijkste privatisten van Nederland, en ook al meteen liet zien dat saai schrijven niet aan hem besteed zou zijn, met paragraaftitels als 'In de ban van Archimedes' en 'Het verhaal van Atlantis'. Dat werk verried ook toen al Hans' sterke voorkeur voor niet al te omvangrijke boeken:⁸ hij doorgrondde de beginselen van het contractenrecht in 11 hoofdstukken en een Achteraf (waarin 'en passant', op een enkele pagina, Gilmore's *The Death of Contract* tot op het bot wordt gefileerd) in krap 154 pagina's.

Een tweede publicatie is getiteld *Confrontatie & Compromis* (Deventer: Kluwer 1997, tweede druk, 192 p.). Dit oogt als een toevallige bundeling van eerder elders gepubliceerde opstellen, maar dat is schijn: alle afleveringen zijn geschreven als hoofdstuk voor dit boek. De hoofdlijn: recht

is moraal en burgerlijk recht is burgerlijke moraal. Retoriek biedt de mogelijkheid om over recht en onrecht te praten. In *Confrontatie & compromis* toont Nieuwenhuis aan dat de antieke retoriek van Aristoteles en Cicero een onmisbare rol vervult, niet alleen in alledaagse geschillen over contract en eigendom, maar ook waar het recht geconfronteerd wordt met nieuwe verschijnselen, zoals de aanspraken van toekomstige generaties ('Zij die geboren worden groeten U').

Ten derde kiezen wij voor *Onrechtmatige daden* (Deventer: Kluwer 2004, 103 p.). Dit boek opent uiteraard in de typerende Nieuwenhuis-stijl:

'In de lift van Hotel *De l' Europe* staan een Fransman, een Engelsman en een Duitser. Zij wegen tezamen 210 kg. Op iedere etage staat naast de deur van de lift duidelijk leesbaar: '300 KG, MAX 3 PERS'. Ondanks tegenwerpingen van de reeds aanwezigen, stappen op de derde etage een magere Nederlander (40 kg.) en een forse Belg (85 kg.) gelijktijdig in de lift. De liftcabine (...) eindigt op de bodem van de liftschacht'.

De vraag of de Belg en/of de Nederlander voor de ontstane schade aansprakelijk is, wordt naar ieder rechtstelsel anders benaderd, zo blijkt. Dit boek was het eerste boek van Nieuwenhuis dat in het *NTBR* op de jaarlijkse shortlist van beste boeken van het voorgaande jaar zou komen te prijken, hetgeen nadien nog drie maal gebeurde (waarvan éénmaal winnend) met werken van Hans.⁹ Van *Onrechtmatige daden* verscheen in 2008 een tweede druk (Deventer: Kluwer 2008, 92 p.).

Deze drie boeken laten, net als al zijn andere werk, zien dat Nieuwenhuis niet alleen mooi schreef maar ook dat de kwaliteit van het geschrevene altijd ver boven het spreekwoordelijke maaiveld lag. Het werk van Nieuwenhuis oogstte reeds bij leven zeer veel bewondering, van vriend en vriend (voor zover ons bekend had Hans géén vijanden). Omdat zijn werk het dagelijkse degelijke handwerk, de dogmatiek van de civilist, altijd ontstijgt, omdat Hans nu eenmaal op een abstractieniveau hoger schreef en vertrouwde op argumenten die eeuwigheidswaarde hebben, zullen deze, en de vele andere werken van Hans, ongetwijfeld nog lang gelezen blijven worden. Zij verouderen niet, laat staan dat hun argumentatieve kracht verjaren zou.

Ook los van de overweldigende rijkdom van de inhoud van zijn publicaties, was het lezen van Hans' werk een literair feest, zo lieten wij al meermalen doorschemeren. Het ene stuk van Hans is nog mooier geschreven dan het andere, en de 'one liners' met eeuwigheidswaarde zijn vrijwel on-

6 In het Voorwoord van *Als een goed huisvader/Opstellen aangeboden aan J.H. Nieuwenhuis ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar burgerlijk recht aan de Rijksuniversiteit te Leiden*, Deventer: Kluwer 1992, p. V, schrijven Carel Stolker en Lodewijk Valk: 'Niet bij het recht alleen bloeit de jurist. Hans Nieuwenhuis is bij uitstek iemand die zich niet in het recht laat opsluiten. Zo zijn menigmaal jonge ploeters achter hun boeken op Rapenburg 38 weggehaald om een Molentocht te schaatsen, of om te fietsen in de Onzalige Bossen'.

7 Daarmee gaan we voorbij aan zijn studieboek *Hoofdstukken Vermogensrecht*, de klassieker (waarvan de 10e druk in 2013 bij Kluwer verscheen) waarmee vrijwel elke rechtenstudent in heel Nederland bekend is; hele hordes van die studenten, waaronder één van de auteurs van deze bijdrage, gebruikten dat werk om geduid te krijgen wat ze uit de reguliere colleges en de andere verplicht voorgeschreven literatuur niet hadden opgepikt. Evenmin gaan wij in op de succesvolle dertigdelige reeks *Tekst & Commentaar*, waarvoor Hans de grondslag legde.

8 Bekend is ook de *Nieuwenhuis-norm*: een proefschrift mag niet meer dan 250 pagina's tellen.

9 In 2004 lukte het Hans Nieuwenhuis om – samen met anderen – de *NTBR*-prijs in de wacht te slepen en wel met zijn *Orestes in Veghel: recht, literatuur, civilisatie – antieke literatuur en rechtszaken*, Amsterdam: Balans 2004, 153 p. Nominaties volgden ook voor J.H. Nieuwenhuis, C.J.J.M. Stolker (red.), *Vooruit met het recht! Wat geldt in de rechtswetenschap als vooruitgang?*, Den Haag: Boom 2006, 132 p., en voor Hans Nieuwenhuis, *Brief aan een jonge academisch gevormde vrouw. Een en ander over recht, geleerdheid en het verlangen naar de verloren tijd*, Zutphen: Paris 2009, 130 p.

telbaar. Een paar voorbeelden: 'contractvrijheid is niet als het hemelse manna dat voor het oprapen lag zodra de dauw was opgetrokken', en 'Evolutie is niet beperkt tot de wereld van plant en dier'. Of deze: 'Kern van het huidige contractrecht is de bevoegdheid het eigen huis in Apeldoorn te verkopen aan de hoogste bieder om zo uitvoering te kunnen geven aan de keuze om het leven een nieuwe wending te geven als bijhouder in Toscane'.¹⁰ En om het af te leren: 'burgerlijk recht is een rijdende trein', en 'Het burgerlijk recht dat samen met het dubbel boekhouden kan worden aangemerkt als *eine der schönsten Erfindungen des menschlichen Geistes*'.¹¹

Om het mooie, en ook het geestige, van Hans' juridische werk nog een laatste maal te illustreren, wijzen wij op het opstel *Avonturen van de zeez* uit 1994.¹²

'De mens, hij wentelt eeuwig rond. De reizen en avonturen van mijnheer Prikkebeen vormen een onuitputtelijke bron van rechtsgeleerde overpeinzing.'

Zo begint Hans Nieuwenhuis deze bijdrage, die wordt vervolgd met een citaat uit *Mijnheer Prikkebeen*, zoals verwoord door Gerrit Komrij:

*'De mens, hij wentelt eeuwig rond.
Tien-, twintigmaal vliegt Prikkebeen
Gewichtloos om de scheepsmast heen (...).'*

Nieuwenhuis acht de afloop bekend:

*'Intussen is het schip gestrand
En allerminst met zachtheid, want
De Algerijnse wallekant
Is, net als alle wallekanten,
Niet opgebouwd uit varenplanten.'*

Waarna Nieuwenhuis het juridische debat entameert met de onsterfelijke zin: 'De vraag is natuurlijk al bij U opgekomen: is de vervoerder aansprakelijk voor de schade aan de lading?'. Dat was Hans.

Hans Nieuwenhuis als redacteur van NTBR

Wat was de band van Hans Nieuwenhuis met het NTBR? Die was hierin gelegen dat hij gedurende twee perioden – en dat is nog steeds een unicum voor het blad – dienst heeft gedaan als lid van de redactie. Eerst was hij van 1984-1990 lid van de redactie van het toenmalige *Kwartaalbericht Nieuw BW*, de voorganger van NTBR. In verband met zijn benoeming tot raadsheer in de Hoge Raad heeft hij deze functie toen beëindigd. Maar in 1996 trad hij, als gezegd, terug uit de Hoge Raad om hoogleraar te Groningen te worden. Bij die

gelegenheid vond zijn herintreden in de redactie van thans NTBR plaats, welke functie hij van 1996-2006 met verve heeft vervuld. Hans was actief redactielid, soepel in zijn beoordeling. Alvorens de redactievergadering in het Utrechtse Molengraaff Instituut te bezoeken werd hij vaak in de plaatselijke academische boekhandel gesignaleerd.

Epiloog

Bij zijn herdenking op 23 juni jl. in de Hooglandse kerk te Leiden trof Jan Lokin het voortreffelijk. Voor Hans Nieuwenhuis leefden de klassieken nog, al relativeerde hij zelf altijd zijn bekendheid daarmee door bijvoorbeeld te grappen over het feit dat hij ooit een schooljaar moest overdoen. Hierin lag één van zijn belangrijkste bijdragen aan dertig jaar studentengeneraties: de overdracht van die klassieken, en van het plezier van taal, aan de studenten van nu.

Een leven als dat van Hans Nieuwenhuis kan niet zomaar eindigen. Dat zal ook niet gebeuren. In oktober zal nog een boek van zijn hand verschijnen (bij uitgeverij Balans), want Hans heeft nog op tijd het manuscript afgerond van *Een steeds hechter verbond. Europa op weg naar Europa*.¹³ En bij die gelegenheid zal ook een symposium worden georganiseerd. Veel Nieuwenhuis-fans zullen de weg naar dat boek en symposium weten te vinden. En daar nog meer (en steeds weer nieuwe) Nieuwenhuis-fans treffen.

10 De voorbeelden komen uit J.H. Nieuwenhuis, *Hoe is begrip van burgerlijk recht mogelijk? Drie vormen van voorstelling: ruimte, tijd, gewicht*, Amsterdam: KNAW Press 2008, 35 p.

11 Uit zijn bijdrage aan J.H. Nieuwenhuis, C.J.J.M. Stolker (red.), *Vooruit met het recht! Wat geldt in de rechtswetenschap als vooruitgang?*, Den Haag: Bju 2006.

12 J.H. Nieuwenhuis, 'Avonturen van de zee', *RM Themis* 1994, p. 203-213.

13 Dat het werk van Nieuwenhuis gelezen kan blijven worden, wordt mede verzekerd doordat Hans' zoon, Otto Nieuwenhuis, werkt aan een website waarop het werk van Hans Nieuwenhuis terug te vinden zal zijn.